

Гармонійність характеру майбутнього педагога мистецько-творчого профілю

Статтю присвячено проблемі дослідження гармонійності характеру майбутніх педагогів мистецького профілю. Автором представлено аналіз результатів дослідження, визначено ступень гармонійності характеру студентів педагогічного університету, встановлено психологічні закономірності характерологічного розвитку майбутніх педагогів різних мистецьких спеціалізацій.

Ключові слова: *характер, гармонійність характеру, закономірності характерологічного розвитку.*

Стаття посвящена проблеме исследования гармоничности характера будущих педагогов художественного профиля. Автором представлен анализ результатов исследования, выделены уровни гармоничности характера студентов педагогического университета, установлены психологические закономерности характерологического развития будущих педагогов художественных специальностей.

Ключевые слова: *характер, гармоничность характера, закономерности характерологического развития.*

The article is devoted to a problem of a harmony of character of the future teachers of an art structure. The author presents the analysis of results of experimental researching. There where, researched a levels of a harmony of character of students of pedagogical university. The Author is described the psychological laws of characterological developments of the future teacher of art specializations.

Keywords: *character, a harmony of character, a laws of characterological developments.*

Інтерес до проблеми гармонійності характеру людини починається з праць давньогрецьких філософів Платона й Гіппократа, які вважають, що характер визначає долю людини [1]. В умовах сучасної української держави дослідження проблеми гармонізації характеру майбутнього педагога творчо-мистецького профілю набуває особливого значення, оскільки саме вчитель має стати носієм прикладу особистісної гармонійності для учнів. Педагогічний ефект морального виховання досягається переважно шляхом здійснення підсвідомого психологічного впливу позитивних характерологічних рис педагога-митця на особистість учня, завдяки чому відбувається розвиток позитивних якостей характеру останнього. Як слушно зазначає К. Д. Ушинський, тільки особистістю можна виховати особистість, тільки власним характером можна здійснити вплив на характер вихованця. Слід зазначити, що фактором зниження ефективності навчального процесу унаслідок порушення стосунків між учнем та вчителем є наявність невротичних рис характеру педагога, які загострюють міжособистісні конфлікти і підсвідомо викликають невротичний розвиток особистості учня.

Проблема гармонізації характеру передусім стосується студентів педагогічних

навчальних закладів, адже від гармонійності характеру майбутнього педагога залежить розвиток особистості його учнів. Саме юнацькому віці закладаються основи, на яких будуватиметься духовно-моральний стрижень людини в її подальшому житті. Це період свідомого самовиховання рис власного характеру

Сучасна молодь відрізняється від попередніх поколінь високим розвитком інтелекту, інформаційної обізнаності при відсутності знань духовно-морального змісту. Сьогодні в умовах загального падіння моральності в суспільстві, розмитості ідеалів, порушенні інституту шлюбу людина змушена шукати форми взаємодії з навколишнім світом. Але втрата духовно-морального підґрунтя, панування духу корисливості, цинізму, і пристосування до морально-патогенних умов сучасної культури викликає розвиток характерологічних дисгармоній. Це призводить до вступу в самостійне життя інфантильних, духовно-незрілих молодих людей. Емоційна неврівноваженість, втрата самовладання, душевний смуток, слабовілля, суперечливість поведінки є показниками дисгармонійного характеру і причинами психологічних проблем людини.

Ця сумна статистика акцентує увагу психолого-педагогічної науки на актуальності вирішення проблеми гармонізації характеру майбутніх педагогів шляхом створення психолого-педагогічних умов духовно-морального оздоровлення особистості й зумовлює **актуальність** вивчення ступеню гармонійності характеру студентів педагогічних навчальних закладів з метою оптимізації професійної підготовки вчителя й надання студентам вчасної психологічної допомоги.

Метою даної статті є визначення психологічних критеріїв гармонійності характеру та аналіз результатів дослідження ступеню гармонійності характеру студентів педагогічного університету творчо-мистецького профілю навчання.

У психології поняття *характер* означає сукупність виражених стійких індивідуальних властивостей, які проявляються у діяльності та поведінці людини. М.Д. Левітов трактує характер як вираження спрямованості або системи відношень і вольових рис [2]. Характерологічними є ті властивості, які виражають *систему відношень* особистості (до інших людей, до себе, до праці, до речей, до природи, до світу в цілому). Риси характеру формуються в результаті багаторазової реалізації у

вчинках людиною власних відношень. Навичка проявляти свої ставлення тим або іншим способом (певний поведінковий стереотип) визначає набір характерологічних рис. Характер накладає відбиток на творчість людини. Дивлячись на картину, прочитав роман або прослухавши музичну п'єсу, можна визначити характер їх автора.

Отже, визначимо характер як систему стійких особистісних тенденцій, які ґрунтуються на відношеннях людини до себе, до інших людей, до ситуацій, до світу в цілому і проявляються у вчинках та поведінці. Кожна риса виражає певне ставлення людини і формується в результаті багаторазової реалізації в учинках. Тобто, риси характеру – це навички прояву власних ставлень. Недарма народна мудрість говорить, що існує закономірність: *учинок – звичка – характер – доля*. Отже, система відносин людини зумовлює відповідні риси, які можуть бути позитивними або негативними.

- Позитивне ставлення до *людей* визначають такі риси як чуйність, повагу, альтруїзм, а негативне ставлення зумовлює недовіру, агресивність, індивідуалізм;
- ставлення до *праці* визначають працьовитість, відповідальність, креативність, або протилежні риси – лінощі, несумлінність, безвідповідальність, пасивність;
- ставлення до *себе* зумовлюють скромність, самокритичність, самоповагу або протилежні риси: егоцентризм, марнославство, або почуття провини, приниженість;
- ставлення до *Бога* визначають духовну спрямованість і такі риси: смиренність (від кореня «мир», «миролюбство»), або нігілізм, гординю.

Нами було визначено наступні компоненти структури характеру: духовно-моральний, інтелектуальний, вольовий, комунікативний та психосоматичний.

Розвиток характеру може відбуватись як у гармонійному напрямі, так і дисгармонійному. Більшість людей протягом життя не минають особистісних криз, які часом зумовлюють формування й закріплення дисгармоній характеру таких як тривожність, слабовілля, дратівливість, агресивність та інші риси. Саме дисгармонії характеру (деструктивні ставлення і стереотипи) заважають людині розвиватись духовно. Гармонійний характер сприяє гармонізації взаємин й запобіганню міжособистісних конфліктів. Загальними **показниками гармонійності** характеру є наступні [4]:

1. *Моральна вихованість* – сформованість моральних рис (совісності, відповідальності, альтруїстичності, чесності).

2. *Цілісність* відбиває єдність слова й справи, несуперечливість поведінки. Про *суперечливість* характеру свідчить розбіжність між мотивацією та вчинками, а також сполучення протилежних тенденцій (наприклад, доброти і агресивності).

3. *Урівноваженість* характеру означає рівність поведінки, оптимальне співвідношення стриманості та активності й залежить від самоконтролю, організованості й стресостійкості людини. *Неурівноваженість* визначається такими якостями як психічна збудливість, імпульсивність, емоційна нестабільність.

4. В залежності від сили вольової активності характери поділяються на сильні й слабкі. *Сила* характеру – це енергія, з якою людина досягає мети, здатність до мобілізації сил при подоланні труднощів, прийнятті рішень. Вона визначається ступенем урівноваженості у сполученні з відповідальністю, чесністю, принциповістю. *Безхарактерність* зумовлена слабкістю волі, невизначеністю життєвих цілей. Найчастіше такі люди, маючи добрі наміри, не досягають значимих результатів.

5. *М'якість* характеру на відміну від безхарактерності проявляється у гнучкості поведінки у зв'язку з повагою до інших людей. *Жорсткість* характеру свідчить про впертість, що зумовлена агресивністю і негативним ставленням до оточуючих.

Для вивчення гармонійності характеру було розроблено експериментальну методику «Структура та зміст характеру» [4], за допомогою якої було досліджено ступінь гармонійності характеру особистості. На основі цієї методики було визначено наступні рівні та типи гармонійності характеру особистості:

Рівень	Низький		Нижче середнього		Середній		Високий	
Тип	Дисгармонійний характер		Потенційно дисгармонійний характер		Адаптований характер		Гармонійний характер	
Підтип	М'який характер	Жорсткий характер	М'який характер	Жорсткий характер	М'який характер	Жорсткий характер	Відносно-гармонійний характер	Гармонійний характер

1. *Низький рівень* – дисгармонійний характер – визначається домінуванням деструктивних рис при відсутності конструктивних. Це означає, що людина не має ні позитивних ставлень до людей, ні конструктивних навичок взаємодії з іншими.

Несформованість духовно-моральної саморегуляції зумовлює некерованість поведінки.

Типи дисгармонійного характеру поділяються за критеріями його м'якості – жорсткості. У випадку м'яко-дисгармонійного характеру сильно страждає сама людина у наслідок своєї тривожності, вразливості, песимістичності. У випадку жорсткого характеру страждання виникають переважно у людей, що її оточують у наслідок байдужого або жорстокого ставлення до них.

2. Рівень гармонійності *нижче середнього* – потенційно дисгармонійний характер – відрізняється від попереднього тим, що спостерігається певна дифузність позитивних і негативних якостей: на фоні деструктивних рис є позитивні риси, які певною мірою нівелюють дисгармонійність характеру. Людина часом може бути у гармонійному стані, але за умов довготривалого стресу можливо загострення дисгармонійних рис, що низводить особистість до рівня більш глибокої дисгармонії.

3. *Середній рівень* гармонійності – адаптований характер. Тут переважають конструктивні риси й урівноваженість характеру. Проте, такий характер ще не є гармонійним, оскільки має недостатній рівень цілісності. Але така людина може успішно функціонувати в соціумі завдяки соціально-психологічній адаптованості.

4. І, нарешті, *високий рівень* поділяється на два типи: відносно-гармонійний та гармонійний. Тут виражені урівноваженість й сила характеру, що свідчить про досить розвинуту саморегуляцію. На відміну від гармонійного характеру (де усі його підструктури рівномірно розвинені й домінують виключно позитивні риси), умовно-гармонійний характер відрізняється наявністю однієї-двох деструктивних рис на фоні інших конструктивних. Ця людина здатна до моральної поведінки, до гармонійного функціонування, хоча має певні «людські слабкості».

Нами було проведено комплексне психодіагностичне дослідження особливостей характеру у студентів Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Гринченка. Досить приємно зазначити позитивне ставлення керівництва до проблематики психологічних досліджень і високий рівень організаційної роботи навчального відділу інституту. У дослідженні брали участь студенти за спеціальністю «Хореографія» 1 курсу (17 осіб), «Дизайн» 1 та 3 курсів (50 студентів), «Художне

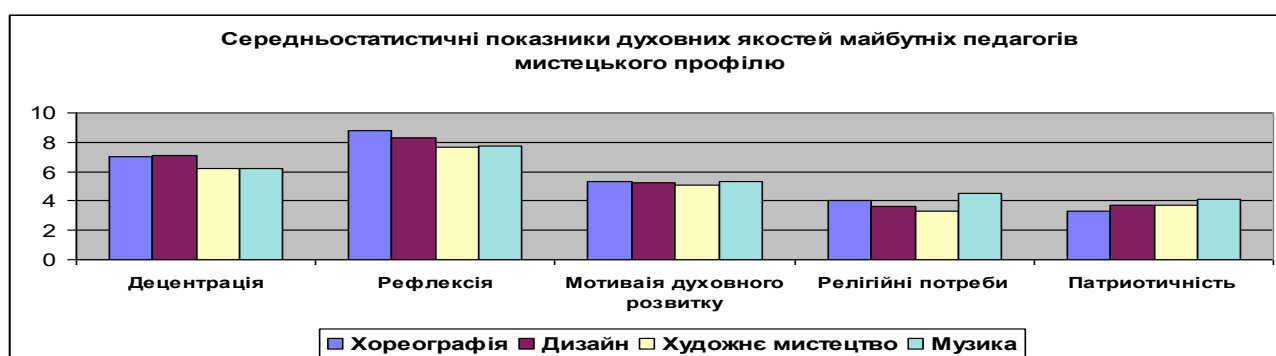
мистецтво» 4 курсу (36 осіб) та «Педагог музики» 1, 3 та 5 курсів (82 студенти). Нами було проведено психодіагностичний зріз показників змісту характеру (духовні, моральні, комунікативні, вольові, інтелектуальні риси) та ступеню його гармонійності у майбутніх педагогів художньо-мистецького профілю. В результаті дослідження було визначено наступні характерологічні тенденції.

Перша діаграма відображає стан *духовного розвитку* як це процесу свідомого самовдосконалення особистості, що спрямовує людину на реалізацію духовних цінностей – добра, краси, істини. Найвищий рівень духовного потенціалу спостерігаємо у студентів за спеціальністю «Хореографія», рівень духовності вище середнього продемонстрували майбутні дизайнери, духовний потенціал майбутніх вчителів художнього мистецтва та музики знаходиться на середньому рівні (Мал. 1).

Мал. 1. Середньостатистичні показники духовного потенціалу студентів-митців.

Ступінь розвитку духовних якостей: децентрація (подолання власного егоцентризму), мотивації духовно-морального розвитку, релігійних потреб і патріотичності мають середній рівень. Здатність до рефлексії (самоусвідомлення) розвинена на високому рівні й найбільш виражена у майбутніх хореографів та дизайнерів (Мал. 2).

Мал. 2. Середньостатистичні показники духовних якостей студентів-митців.

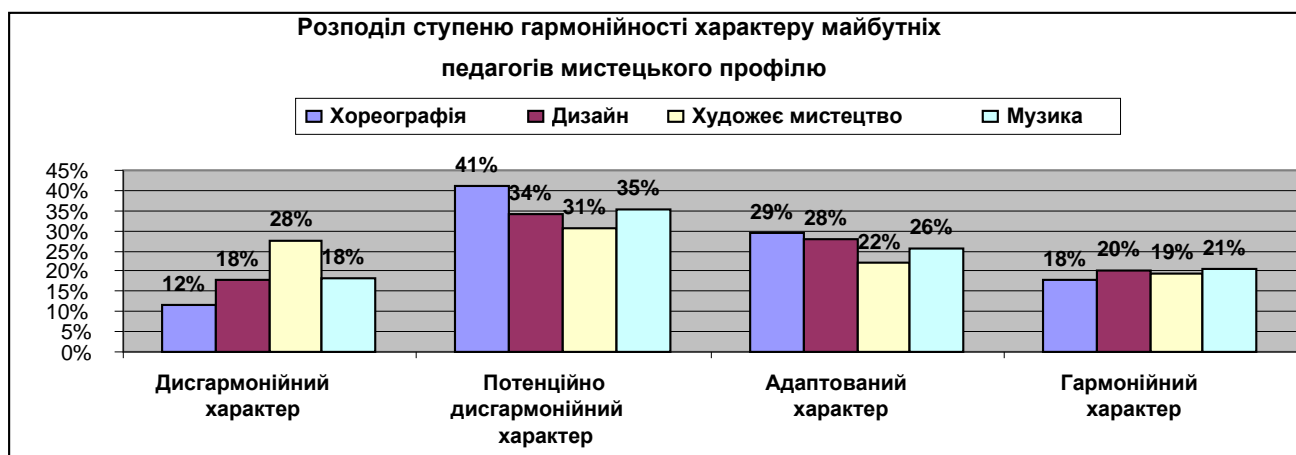
Стосовно гармонійності характеру приємно зазначити, що студенти

відрізняються досить високим рівнем гармонійності, який має вікову тенденцію до зростання. Тобто, можна зробити висновок про гармонізацію характеру майбутніх педагогів в умовах навчання в творчій атмосфері Інституту мистецтв. Малюнок 4 демонструє середньостатистичні показники гармонійності окремих підструктур характеру. З діаграми видно, що серед студентів мистецького профілю переважають особи з потенційно-дисгармонійним характером (34,6%), проте відсоток осіб з гармонійним характером (20%) перевищує відсоток дисгармонійних особистостей (19,4%)

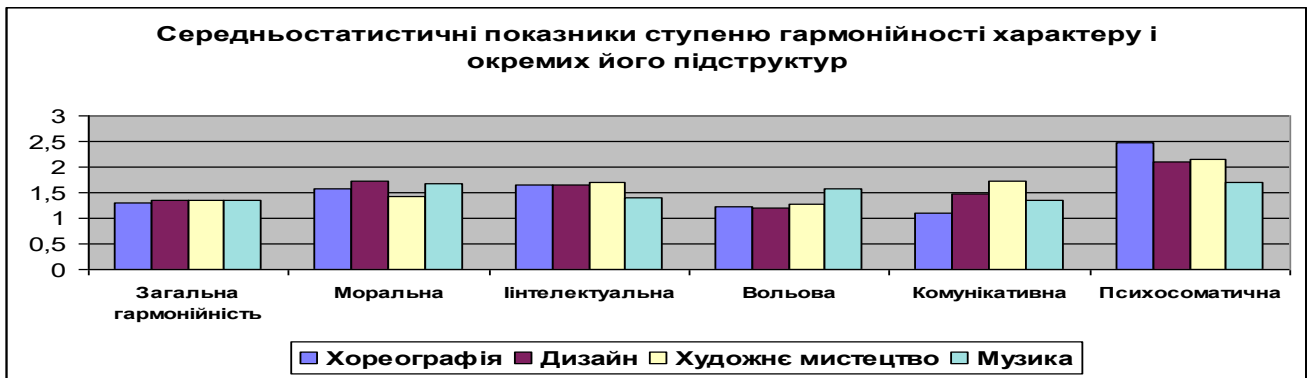
Мал. 3. Розподіл ступеню гармонійності характеру студентів Інституту мистецтв.

Ступінь виразності певного рівня гармонійності характеру у представників різних спеціальностей мистецького профілю відображено на Мал. 4. Найбільш характерологічно дисгармонійними виявляються майбутні художники (28 %).

Мал. 4. Розподіл ступеню гармонійності характеру студентів-митців різних спеціальностей.

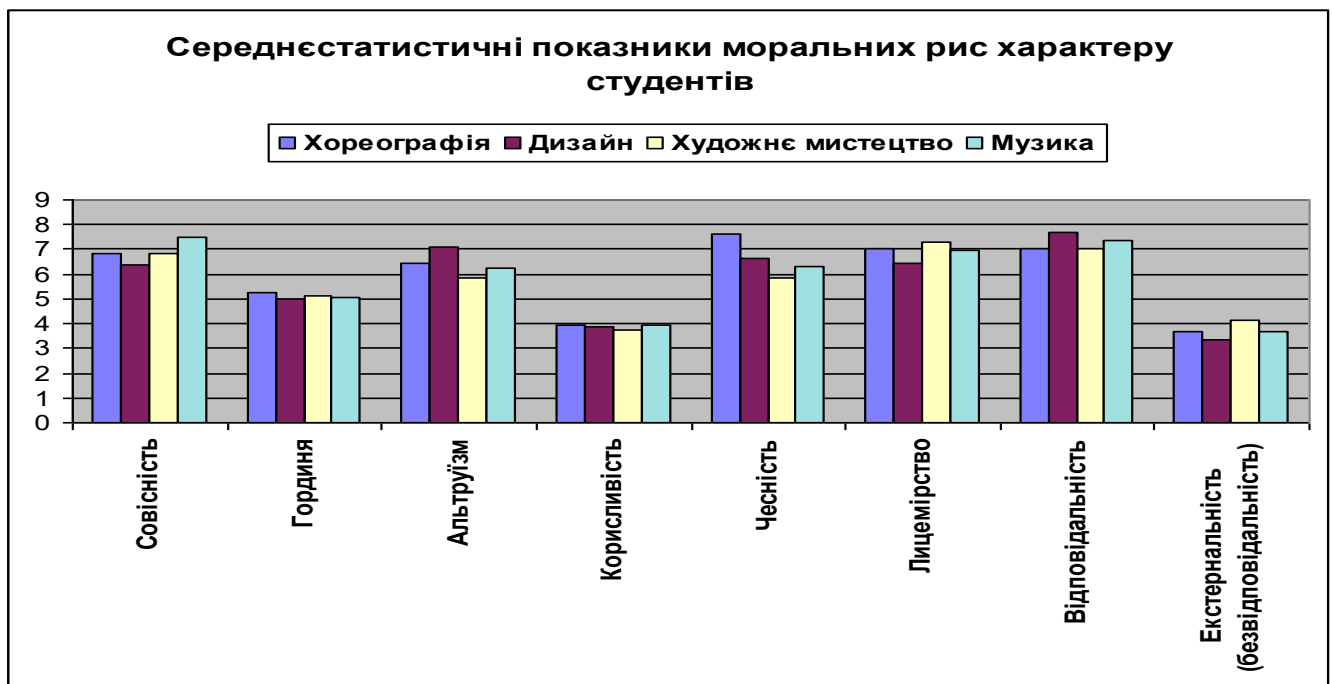
Мал 5 демонструє середньостатистичні показники гармонійності окремих підструктур характеру. Найбільш психофізіологічно витривалими виявляються хореографи.

Мал. 5. Середньостатистичні показники гармонійності окремих підструктур характеру.

Гармонійність вольових рис характеру знаходиться на рівні нижче середнього, що свідчить про слабкість вольових якостей, недостатню розвиненість самоконтролю й вимагає особливої уваги щодо їх розвитку. Найбільш вольовими виявилися майбутні викладачі музики.

Проте *моральні* риси розвинені досить добре (Мал. 6). Ми розмістили попарно протилежні якості: совісність – гординя, альтруїзм – корисливість, чесність – лицемірство, відповідальність – екстернальність (безвідповідальність).

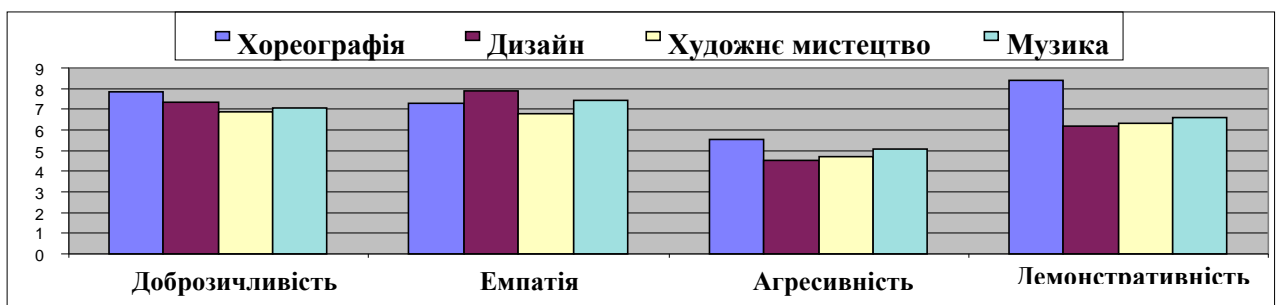

Мал. 6. Середньостатистичні показники моральних рис студентів мистецького профілю.

З діаграми бачимо, що рівень розвитку майже усіх позитивних рис перевищує рівень негативних. Так, середньостатистичні показники совісності та альтруїзму перевищують показники гордині й корисливості, що свідчить про позитивне ставлення майбутніх педагогів до інших людей. Найвищий рівень совісності

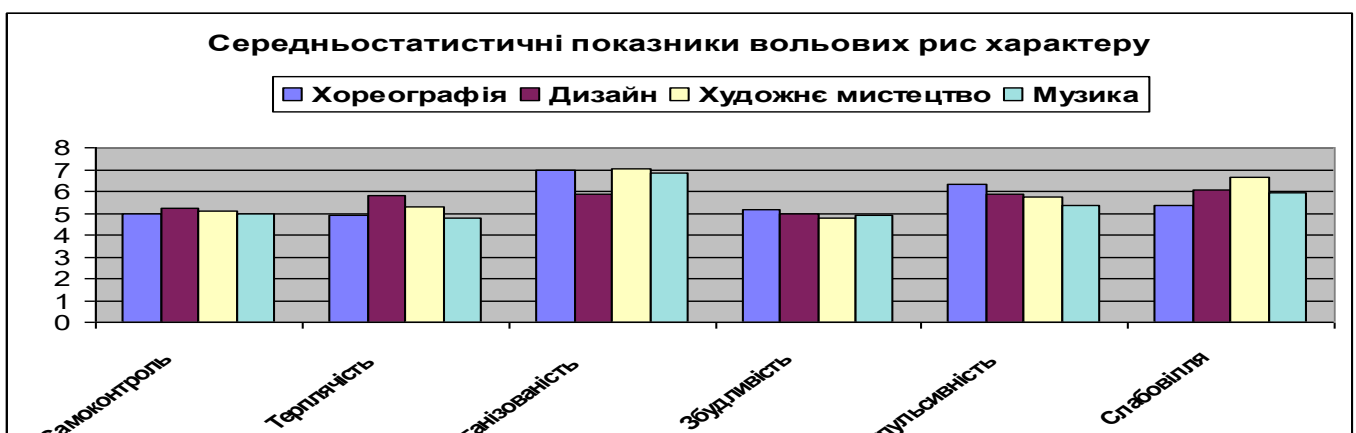
спостерігається у музикантів. Дуже приємним є факт значного перевищення показників відповідальності над екстернальністю (тенденцією перекладати відповідальність на інших). Вищий рівень відповідальності мають дизайнери. Проте варто зазначити, що студенти мають певний рівень дифузності у розумінні таких моральних якостей як чесність і лицемірство, які знаходяться майже на одному рівні. Нажаль, доводиться констатувати, що сучасна молодь схильна до хитрощів, лукавства. Це духовна хвороба сучасного суспільства: брехня, лукавність стали нормою життя. Найбільш чесними виявились майбутні хореографи.

Розвинутість моральних рис позначається на достатньо високому рівні показників *комунікативних* якостей (Мал. 7): доброзичливості, емпатії (здатності до співпереживання), що зумовлює здатність людини до побудови дружніх, довірливих стосунків. Проте рівень демонстративності є також завищеним, але для педагога мистецько-творчого спрямування наявність демонстративно-артистичних рис є професійно важливими якостями. Найбільш доброзичливими і демонстративними виявляються майбутні хореографи. Як бачимо з діаграми, більшість студентів є неагресивними (агресивність не виходить за межі середнього рівня).

Мал. 7. Середньостатистичні показники комунікативних рис студентів мистецького профілю.

Розглянемо показники вольових рис характеру таких як: самоконтроль, терплячість, організованість і протилежні якості – психічну збудливість, імпульсивність, слабовілля. Як бачимо з діаграми, вольова сфера розвинена недосатньо: імпульсивність і слабовілля перевищують показники самоконтролю й

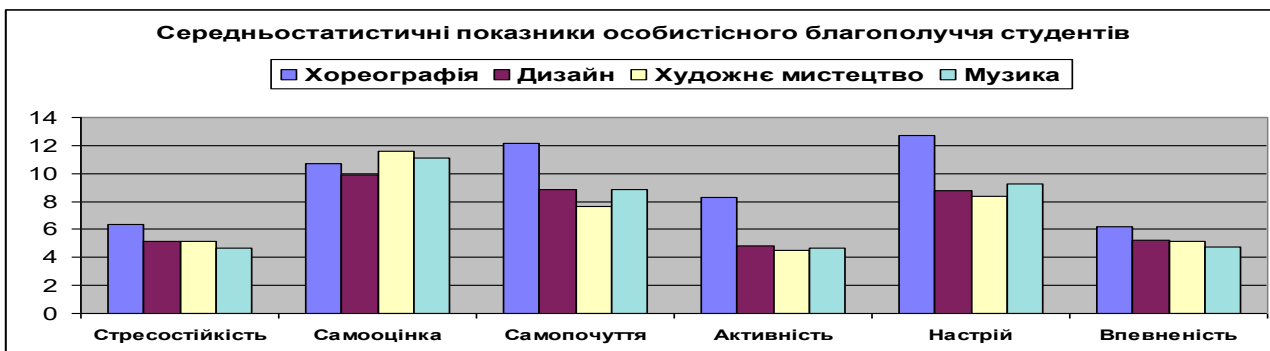
Мал. 7. Середньостатистичні показники вольових рис студентів мистецького профілю.

Лише організованість має середній рівень розвитку. Отже, враховуючи недостатній рівень розвитку вольових рис характеру майбутніх педагогів мистецького профілю, вважаємо за доцільне введення до навчального курсу психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток волі, адже майбутній педагог має добре володіти собою для того, щоб здійснити педагогічний вплив на вихованців.

Цікавою є вікова динаміка відчуття *щасливості*. В цілому, можна сказати, що студенти-митці – доволі щасливі люди: 57 % вважають себе повністю щасливими, 36% почуваються частково щасливими. Проте існують 7 % студентів, які відчують себе зовсім нещасливими. Причиною тому можуть бути стреси, міжособистісні конфлікти, невпевненість у майбутньому, психофізіологічна виснаженість. Не менш важливим чинником відчуття щасливості студентів є рівень матеріального благополуччя. Адже, в університеті навчаються як діти із заможних родин, так і з сімей, які мають низький рівень матеріального достатку. Тому відчуття нещасливості може бути пов'язаним з незадоволенням певних матеріальних потреб або заздрощами. До того ж багато студентів мають необхідність орендувати житло та заробляти гроші, що пов'язано з матеріальними, психологічними проблемами та додатковим психофізіологічним навантаженням. Як бачимо з діаграми, найбільш щасливими виявляються знов хореографи, а найменш щасливі – дизайнери і музиканти (Мал. 8). Також було досліджено середньостатистичні показники особистісного благополуччя (Мал. 9).

Мал. 8. Розподіл відчуття щастливості у студентів творчо-мистецького профілю.

Мал. 9. Середньостатистичні показники особистісного благополуччя студентів-митців.

Показники самооцінки, самопочуття й настрою знаходяться у межах середнього рівня. Щодо показників *стресостійкості*, *активності* й *впевненості* слід зазначити, що вони дуже низькі. Це свідчить про несприятливий психофізіологічний стан та перевтому студентів. Ми припускаємо, що студенти відчувають психологічний дискомфорт, пов'язаний з впливом декількох негативних чинників: високим рівнем навчального навантаження, проблемами побутового характеру, що психічно виснажує їх, не залишаючи життєвих сил для творчої самореалізації.

З діаграми видно, що за усіма показниками майбутні хореографи знов випереджають усіх інших. Слід звернути увагу на те, що фізичне навантаження, яке мають хореографи, майже відсутнє у студентів інших мистецьких напрямів, і мабуть воно також сприяє зростання всебічної гармонійності характеру і відчуття щастливості (у здоровому тілі здоровий дух).

Спираючись на результати дослідження, зробимо наступні **ВИСНОВКИ**.

1. Гармонійність характеру у сполученні з духовністю є підґрунтям конструктивного особистісного розвитку і сприяє успішної самореалізації особистості.

2. Проблема гармонізації характеру сучасної молоді залишається не розв'язаною:

близько 20 % студентів педагогічного університету творчо-мистецького профілю мають дисгармонії характеру. Найбільш гармонійними й розвиненими у майбутніх педагогів творчо-мистецького профілю є моральні та комунікативні риси характеру. Вольові якості розвинуті недостатньо і вимагають додаткового психологічного розвитку.

3. Основним напрямом оптимізації психологічного супроводу студентів є створення психолого-педагогічних умов духовно-морального оздоровлення, насичення навчально-виховної програми заходами духовно-творчого спрямування, введення спецкурсів щодо гармонізації характеру та підвищення рівня релігійної освідченості. Шляхами гармонізації характеру є: бесіди, диспути на моральну тематику, психологічні тренінги розвитку мотивації самоудосконалення, моральної оцінки своїх якостей, формування вольових якостей, з опорою духовні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гармоничный характер и личность – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://narko-zavisimost.narod.ru/garmonichnii_harakter_i_lichnost/
2. Левитов Н. Д. Психология характера / Н.Д. Левитов. Изд. 3. – М., "Просвещение", 1969.
3. Павлик Н.В. Психодіагностика особливостей характеру майбутнього педагога: метод. рек. / Наталія Павлик. – К.: Логос, 2013. – 48 с.
4. Структура характера – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spb-tei.ru/2005/08/17/struktura-kharaktera>.